

degree of ethical depth makes 52,6 %, while decrease of the degree of the original ethical depth amounts to 8 % and increase of the related parameter makes 39,4 %. 19,5 % of the units of the English lexical colloquialisms are not rendered into Ukrainian at all. These facts prove distortion of the speech of the main hero caused by its artificial ennoblement.

Key words: lexical colloquialisms, general colloquialisms, slangisms, vulgarisms, degree of ethical depth, neutralization.

REFERENCES

1. Komissarov V. N. Obschaya teoriya perevoda: lingvisticheskie aspekty (General Theory of Translation: Linguistic Aspects) // V. N. Komissarov. — M.: Vysshaya shkola. 1990. — 250 s.
2. Levyy I. Iskustvo perevoda (The Art of Translating) / Irzhi Levyy. — M., 1974. — 152 s.
3. Sdobnikov V. V. Osnovnyye sredstva perevoda stilisticheski snizhenoy leksiki (Means of Translating Stylistically Reduced Vocabulary) / V. V. Sdobnikov // Teoriya i praktika perekladu: Resp. mizhvidom. nauk. zb. — K., 1993. — Vip. 19. — S. 141–147.
4. Venhrenivska M. A. Shehe raz pro movnu kulturu perekladu (On the Issue of the Language Culture of Translation) // M. A. Venhrenivska, A. D. Hnatiuk. Tvorcha maisternia perekladu: Navch. posibnyk. — K.: RVTs “Kyivskiy universytet”, 1998. — S. 3–6.
5. Zorivchak R. Slovesnyi obraz u khudozhnomu perekladi (Literary Image in Translation) / Roksoliana Zorivchak // “Khai slovo movleno inakshe...”: [statti z teorii, krytyky ta istorii khudozhnogo perekladu]. — K.: Dnipro, 1982. — S. 51–65.
6. Korovushkin V. P. Nestandartnaya leksika v angliyskom i russkom voennykh pod'yazykakh (ponyatiynyy apparat sotsioleksikologicheskogo opisaniya) (Nonstandard Vocabulary in the English and Russian Military Sublanguages) / V. P. Korovushkin // Vestnik Orenburgskogo gosudarstvennogo universiteta. — 2003. — # 4, S. 53–59.
7. Homyakov V. A. Nekotoryye tipologicheskie osobennosti nestandartnoy leksiki angliyskogo, frantsuzskogo i russkogo yazykov (Some Typological Peculiarities of Nonstandard Vocabulary in English, French and Russian) / V. A. Homyakov // Voprosy yazykoznaneya. 1992. — # 3. — S. 94–101.
8. Korovushkin V. P. Angliyskiy leksicheskiy substandart versus russkoe leksicheskoe prostorechie (opyit kontrastivno—sotsiolektologicheskogo analiza) (English Lexical Substandard versus Russian Lexical Colloquialisms): [Monografiya] / V. P. Korovushkin. — Cherepovets: Cherepovetskiy gosudarstvennyy universitet, 2008. — 167 s.
9. Merkulova E. N. Pragmaticheskiy aspekt subkollokvialnykh otsenochnykh nominatsiy (amerikanskiy variant angliyskogo yazyka) (Pragmatic Aspect of Subcolloquial Evaluative Nominations) : Monografiya / E. N. Merkulova. — Nizhniy Novgorod : 2013. — 145 s.
10. Tkachenko T. V. Zasoby stylizatsii rozmnovnosti v prozi Mykhaila Stelmakha (Means of Stylization of the Spoken Language in M. Stelmakh's Prose): Avtoref. dys... kand. filol. nauk: 10.02.01 / T. V. Tkachenko ; Nats. ped. un-t im. M. P. Drahomanova. — K., 2006. — 20 s.

Стаття надійшла до редакції 02.02.2019

УДК 808.3 + 808.2 : 801

ДО ПИТАННЯ ПРО МЕТОДОЛОГІЮ ДОСЛІДЖЕНЬ О. О. ПОТЕБНІ

Глушенко Володимир Андрійович¹

Державний вищий навчальний заклад
“Донбаський державний педагогічний університет”
E-mail: sdpunauka@ukr.net
ORCID ID <https://orcid.org/0000-0001-5545-7452>

Головною метою представленої статті є аналіз методологічних висновків М. М. Соколова щодо наукової спадщини О. О. Потебні з точки зору їх об'єктивності та справедливості, а саме якою мірою у них відбито реальні досягнення й вади історико-фонетичних студій О. О. Потебні. У завданні дослідження входило розкрити зміст тверджень М. М. Соколова, пов'язаних з інтерпретацією поглядів О. О. Потебні на генетичні зв'язки мов, фонетичні закони й аналогію. Також було зроблено спробу дати оцінку трактуванням М. М. Соколова з позицій сучасної методології, лінгвістичної історіографії та компаративістики.

На нашу думку, подана М. М. Соколовим оцінка поглядів О. О. Потебні на генетичні зв'язки мов, фонетичні закони і аналогію є однобічною та спрощеною. За результатами дослідження було встановлено, що взаємозв'язки східнослов'янських і старослов'янської мови висвітлено в працях О. О. Потебні з позицій порівняльно-історичного методу. О. О. Потебня розглядав взаємопов'язані фонетичні закони, що в його трактуванні постають як точні, поширюються не тільки на окремі звуки, а й на їхні ознаки (концепція “кількісних змін приголосних”). Однобічно критичний характер оцінок М. М. Соколова зумовлений тим, що до історико-фонетичної спадщини О. О. Потебні він підходив не як історіограф мовознавства, а з погляду “асиміляції минулого”. Висунуті М. М. Соколовим тези не відбивали позиції інших представників Московської лінгвістичної школи.

Перспективи подальших досліджень вбачаються в поглибленому вивченні наукової спадщини Потебні та інших представників Харківської

¹ Доктор філологічних наук, професор, завідувач кафедри германської та слов'янської філології Державного вищого навчального закладу “Донбаський державний педагогічний університет”

лінгвістичної школи в контексті мовознавства XIX ст. — початку XXI ст.

Ключові слова: історико-фонетичні дослідження, генетичні зв'язки мов, фонетичний закон, аналогія.

Постановка проблеми. Методології лінгвогенетичних досліджень О. О. Потебні присвячено значну кількість праць, однак не всі питання висвітлено з належною повнотою й глибиною. Зокрема аналіз з методологічних позицій історико-фонетичних досліджень Потебні міститься лише в студіях окремих дослідників [8; 5: 40–101; 6].

Слід відзначити, що й у минулому історико-фонетичні праці Потебні не завжди знаходили належну оцінку. Ми маємо на увазі рецензію представника Московської лінгвістичної школи М. М. Соколова на книжку І. М. Белорусова “Синтаксис русского языка в исследованиях А. А. Потебни” [1]. Рецензія містить багато цікавих, хоча й не завжди зважених і справедливих (через полемічну заостреність) думок щодо лінгвістичних праць Потебні в цілому та його історико-фонетичних досліджень зокрема. Звернення до цієї рецензії, її характеристики з позицій сучасного мовознавства видаються надзвичайно важливими.

Аналіз останніх досліджень. Стисла характеристика рецензії Соколова міститься в монографії Ф. М. Березіна [2: 68–69]. Більш докладно цю рецензію досліджено в наших працях [5: 40–41, 57–58, 75–78, 100–101; 4]. Наведений в них матеріал потребує певної конкретизації.

У пропонованій статті результати дослідження викладено в доповненому вигляді. Її актуальність зумовлена 1) важливістю висвітлення особливостей методології історико-фонетичних студій Потебні в лінгвістичноісторіографічному аспекті, 2) полемічністю низки тверджень Соколова, пов'язаних з оцінкою поглядів Потебні на генетичні зв'язки мов, фонетичні закони й аналогію.

Формулювання мети й завдань статті. Ми ставимо за мету виявити, чи об'єктивними й справедливими є методологічні висновки Соколова, якою мірою вони відбивають реальні досягнення й вади історико-фонетичних студій Потебні.

Ця мета конкретизується в таких завданнях: 1) розкрити зміст тверджень Соколова, пов'язаних з інтерпретацією поглядів Потебні на генетичні зв'язки мов, фонетичні закони й аналогію; 2) дати оцінку трактуванню Соколова з позицій сучасної методології, лінгвістичної історіографії та компаративістики.

Виклад основного матеріалу дослідження. Соколов характеризує Потебню як “ученого епохи перехідної”, у чийх працях “можна зустріти... суміш старого і нового, того, що віджило, і того, що не народилося ще, рутини і творчості” [13: 350]. Це виявилось, зокрема, у тому, що Потебня, на думку Соколова, не взяв на озброєння нових прийомів дослідження, вироблених його сучасниками: Потебня “визнавав за краще “проникати в сиву давнину нутром”, як каже п. Белоруссов, а не за допомогою тих способів, якими вже володіла сучасна йому наука” [13: 350]. Серед її представників Соколов називає “школу Бругмана — Лескіна та відповідних до неї за часом російських лінгвістів (кінця 70-х і 80-х років)”, тобто молодогограматиків (учених Лейпцизької лінгвістичної школи) і, очевидно, серед російських мовознавців насамперед П. Ф. Фортунатова та І. О. Бодуена де Куртене.

Рецензент особливо наголошує на тому, що загальні теоретичні настанови та прийоми дослідження Потебні були застарілими й не відповідали вимогам часу: “Його погляди та прийоми дослідження, перш ніж знаходили собі гідних послідовників і продовжувачів, перш ніж навіть удостоювалися серйозної критичної оцінки, виявлялися вже застарілими й через те непотрібними” [13: 349]. Праці Потебні “швидко старіли й не удостоювалися належної оцінки” у зв'язку з низкою істотних недоліків [13: 355]; тезу про “швидке старіння” Соколов поширював на “загальні думки про мову” та “фонетичні праці” Потебні [13: 355].

Чи є висновки Соколова об'єктивними? Якою мірою вони відбивають досягнення й недоліки історико-фонетичних студій фундатора Харківської лінгвістичної школи?

Фіксуємо увагу на етапах еволюції фонетичної системи, учени Харківської школи (Потебня, М. О. Колосов і П. Г. Житецький) реконструювали певні синхронні зрізи. Для Колосова та Житецького хронологічно граничними є явища прасхіднослов'янської мови (“спільноруської прамови”) в період, який безпосередньо передував виникненню писемності на Русі [9: VIII, 14; 7: 31]. Праслов'янські архетипи розглянуто в працях Колосова та Житецького лише спорадично.

Інша картина спостерігається в студіях Потебні. У зв'язку з реконструкцією прасхіднослов'янської мови Потебня звертається до праслов'янської; його цікавить пізня епоха історії праслов'янської

мови — епоха її розпаду. З вивченням лише одного синхронного зрізу праслов'янської мови пов'язані такі особливості її реконструкції, як статичність і порівняно невелика глибина. Значно більшою в Потебні є глибина реконструкції прасхіднослов'янської мови: від моменту виділення її з “південно-східної групи” до часу виникнення окремих “руських наріч” (східнослов'янських мов). Наявність у працях ученого двох синхронних зрізів прасхіднослов'янської мови дозволяє зробити висновок про динамічний характер її реконструкції [5: 56–57].

Тут доречно буде повернутися до рецензії Соколова. Він пише: “Дивною взагалі видається в працях Потебні спорідненість мов, фактами яких йому доводиться оперувати. Порівнюючи факти споріднених мов, він шукає тільки певних аналогій для підтвердження можливості своєї думки і подальших висновків про історію того або іншого явища в цих мовах не робить. Справжні співвідношення цих мов за походженням для нього ніби не існують зовсім” [13: 353–354]. Розкриваючи далі цю тезу, Соколов відзначає, що східнослов'янські мови мають у Потебні “якийсь незрозумілий історичний зв'язок зі старослов'янською, яку він називає просто слов'янською мовою” [13: 354]. До того ж термін *слов'янський* Потебня вживає “і для характеристики деяких рис, спільних для всіх слов'янських мов”, проте “епохи спільнослов'янської, так само як і спільноіндоевропейської, у нього немає зовсім” [13: 354]. Звідси висновок Соколова про “невизначність історичної перспективи” в Потебні [13: 354].

Розглянемо ці твердження Соколова. Звернення до праць Потебні [5: 54–57] спростовує тезу про те, що в студіях Потебні “епохи спільнослов'янської” немає: розглядаючи історію фонетичних явищ східнослов'янських мов, Потебня в ряді випадків послідовно реконструює архетипи та фонетичні закони праслов'янської мови, періоду “спільного життя” південних і східних слов'ян, “спільноруської мови” (прасхіднослов'янської мови), “спільновеликоруського” і “малоруського” *наріч* давньої епохи.

Інша річ, що Потебня, Колосов і Житецький не прагнули реконструкції явищ прайндоевропейської мови (у чому щодо студій Потебні Соколов мав рацію) і не ставили за мету реконструювати всі давні фонетичні зміни в праслов'янській і прасхіднослов'янській мовах. Цю особливість можна пояснити тим, що Потебня, Колосов і Житецький, якщо брати до уваги поданий у їхніх працях історико-

фонетичний матеріал, не вважали реконструкцію прамов одним з найважливіших завдань історико-лінгвістичного дослідження. Таку вимогу пізніше висунули вчені Московської школи, які надавали реконструкції прамов (з установленням максимально можливої кількості архетипів і фонетичних законів) значно більшої ваги. Саме це, безсумнівно, і викликало зазначену оцінку Соколова [6: 57].

Він, безумовно, мав рацію, коли писав про нечіткість уживання терміна *слов'янський* у студіях Потебні. Цю нечіткість Потебня успадкував від мовознавців 20-х — 60-х рр. XIX ст. Щодо тези Соколова про “незрозумілий історичний зв'язок” східнослов'янських мов зі старослов'янською, то її, очевидно, побудовано на непорозумінні: звернення до праць Потебні показує, що взаємозв'язки східнослов'янських мов і старослов'янської представлено в них з належною чіткістю. Це відбивало рівень розвитку тогочасного порівняльно-історичного мовознавства [5: 58].

Позиція Соколова щодо “спорідненості мов” у Потебні стане зрозумілою, якщо взяти до уваги, що в працях учених Харківської школи факти неблизькоспоріднених мов порівнюються безпосередньо, а в студіях учених Московської школи — лише за допомогою реконструйованих прамов [5: 58, 129].

Проте необхідно підкреслити, що праці вчених Московської школи є пізнішими за часом: історико-фонетичні студії мовознавців Харківської школи передували їм. Очевидно, вимогу порівнювати факти неблизькоспоріднених мов не безпосередньо, а за допомогою реконструйованих прамов слід розглядати як подальше (у порівнянні з ученими Харківської школи) удосконалення процедури лінгвістичної реконструкції в студіях мовознавців Московської школи [5: 58].

Отже, факти не підтверджують висновок Соколова про те, що працям Потебні притаманна “невизначність історичної перспективи”.

На думку Соколова, в Потебні “не можна шукати того точного ставлення до фонетичного закону, яке є одним з головних надбань нової лінгвістичної школи” [13: 353] (очевидно, Соколов мав на увазі учених Лейпцизької лінгвістичної школи, а серед російських мовознавців — учених Московської та Казанської лінгвістичних шкіл на чолі з Фортунатовим і Бодуеном де Куртене). Більше того: “Судячи з його (Потебні. — В. Г.) праць, кожна форма в мові живе самостійно” [13: 353].

Чи мав Соколов підстави для такого висновку? Звернемося до рецензії Фортунатова на статтю Потебні “Этимологические заметки. Начальные сочетания *лы-, ры-, лу-, ру-* = основным **ал, *ар*”¹. (рецензію згадує В. Ю. Франчук [17: 83]).

Фортунатов уважав, що Потебні не вдалося показати закономірність виникнення початкових *лы-, ры-* в слов’янських мовах з **ал, *ар*: стаття Потебні “перш за все викликає запитання, які автор залишає без відповіді: як пояснює п. Потебня поступовий процес утворення початкових слов’янських *лы-, ры-* з *ал, ар*, як дивиться він на появу *у* (тобто спільнослов[’янського] дифтонга *ou*) у цих *лу-, ру-* з *ал, ар*?” [15: 33–34]. Отже, на думку Фортунатова, у зображенні Потебні слов’янський перехід *а > у, у* в цілому виступає як невмотивований.

Далі Фортунатов відзначає, що в розглядуваній статті Потебні “читає знаходить тільки окремі слова, у яких п. Потебня вважає за можливе пояснювати початкові *лы-, ры-, лу-, ру-* з *ал, ар*” [15: 34]. Ті пояснення, які Потебня дає фонетичним переходам, що, на його думку, відбулися в окремих словах [12: 8], Фортунатов вважає непереконливими: переходу виступають як фонетично незакономірні, довільні, причому Потебня віддає перевагу складним поясненням. Так, за Фортунатовим, “зовсім загадковим” у трактуванні Потебні виступає “утворення **луна, лунка* з гаданої основи **арна*, яка до того ж невідома з інших мов” [15: 34]. Відзначивши цю “загадковість”, Фортунатов запитує: “Які проміжні форми (виділено нами. — В. Г.) допускає тут п. Потебня і на якій підставі?” [15: 34]. Фортунатов переконаний, що необхідно визнати за краще більш просте та фонетично закономірне пояснення: “Ми не розуміємо й того, чому цьому сміливому поясненню необхідно віддати перевагу над правильним у фонетичному відношенні (виділено нами. — В. Г.) і ясним за значенням зіставленням слова *лунка* з відомим коренем *лу, ль* “різати, рвати” [15: 34]. Непереконливим видається Фортунатову й по-

силання Потебні на слово *воронка*: “П. Потебня посилається на “подібне за значенням” (?) *воронка*, але якщо б навіть його міркування щодо останнього слова були правильні (а первісна тотожність цього **varna* зі слов[’янським] *рана* є сумнівною), вони не доводили б усе-таки походження *лунка* з **арна*” [15: 34]¹.

Отже, звернення до рецензії Фортунатова показує, що він бачив істотну ваду дослідження Потебні у відсутності точного застосування фонетичних законів до фактів історії мови.

Дійсно, аналіз етимологічних розвідок Потебні, здійснених на матеріалі індоєвропейських мов, підтверджує це. У чому ж причина? З погляду Потебні, “звуки зазнають зміни, руйнування лише тоді, коли пов’язане з ними значення втрачає свою важливість для думки” [11: 20]. У цьому, очевидно, полягає ключ до розуміння позиції Потебні. У його трактуванні фонетика тісно пов’язана з семантикою (на відміну від поглядів учених Московської школи; про це свідчить здійснене нами фронтальне вивчення їхніх праць).

Проте в дослідженнях з історичної фонетики східнослов’янських мов Потебня розглядає взаємопов’язані фонетичні закони, які в його інтерпретації постають як точні, поширюються не тільки на окремі звуки, а й на їхні ознаки.

Ми маємо на увазі такі ознаки приголосних, як сила і слабкість, глухість і дзвінкість, проривність і фрикативність, твердість і м’якість. Ці ознаки проаналізовано в межах потебнянської концепції “кількісних змін приголосних” в історії східнослов’янських мов. Докладно концепцію “кількісних змін приголосних” висвітлено в нашій монографії [5: 78–82, 87–91, 95]. Стихло охарактеризуємо її.

До “кількісних змін приголосних” Потебня відносив “ослаблення” приголосних і “підсилення” їх.

Включивши в явище “ослаблення” приголосних занепад приголосних, спірантизацію проривних та африкат і африкатизацію проривних, одзвінчення глухих, учений запропонував широке трактування консонантного еліпсиса, яке виявилось перспективним у лінгвістиці ХХ ст. До “ослаблень” Потебня відносив, зокрема, пере-

¹ Статтю було вміщено в першому номері журналу “Русский филологический вестник”, що вийшов у 1879 р. (с. 75–91). Згодом вона побачила світ як початок 2-ї частини праці Потебні “К истории звуков русского языка” [12: 1–11]. Далі ми посилаємося на це видання. Рецензію Фортунатова було опубліковано того ж 1879 р. У цей час Фортунатов, якому минув 31 рік, був уже досвідченим ученим, що висунув ряд сміливих і оригінальних ідей, які згодом склали основу мовознавчих поглядів його учнів, лінгвістів Московської школи. Ці ідеї були висловлені Фортунатовим у його лекційних курсах (учений читав їх з січня 1876 р.) і в магістерській дисертації (1875). Рецензію Фортунатова згадує В. Ю. Франчук [17: 83].

¹ Потебнянську етимологію слова *лунка* не було прийнято в подальших дослідженнях. Характерно, що, зокрема, М. Фасмер її взагалі не згадує. Шоправда, зближення з давньоіндійськими формами *lunāi, lunōi* “ріже, відрізає” (а саме їх, очевидно, мав на увазі Фортунатов) Фасмер заперечує [14: 534].

хідне пом'якшення приголосних унаслідок праслов'янських йотацій і палаталізацій, а також пом'якшення й подовження приголосних у сполученнях з *j*. Як “ослаблення” Потебня розглядав і перехід *в* (на губно-губний або губно-зубний характер цього приголосного вчений не вказував) та *л* в *ў* (*у* нескладове).

Різновидами “підсилення” приголосних Потебня вважав перехід фрикативних в африкати й проривні та оглушення дзвінкх.

Оригінальна потебнянська концепція дозволила об'єднати такі мовні факти (узяті в їхній історії), які до виходу праць Потебні розглядалися як розрізнені. Концепція “кількісних змін приголосних” дозволила охопити практично всі фонетичні закони в історії консонантних систем східнослов'янських мов. Хоча розглянуті ним фонетичні закони Потебня об'єднував на фізіологічній основі як такі, що мають подібний механізм, об'єктивно вони пов'язані між собою на фонологічному рівні, що було показано в дослідженнях ХХ ст.

Отже, твердження Соколова про те, що в студіях Потебні “кожна форма в мові живе самостійно”, не відповідає реальним фактам.

Пояснення через аналогію (у випадках, коли встановити фонетичну причину певної зміни видавалося неможливим) можна знайти в працях Колосова. Так, він відзначав, що дією аналогії викликана поява в російській мові таких форм, як *о волке* (пор. *волк*), *пекешь* (пор. *пеку*); з останньою формою Колосов зіставляв *толчу* (пор. *толчешь*) [10: 140–141]. За аналогією з'являється й *о* на місці етимологічного *ѣ* у російських формах типу *гнѣзда* [10: 75].

Проте в Потебні звернень до чинника аналогії немає. Це відзначав Соколов: хоча Потебня був послідовником Й. Гербарта (його асоціативна психологія стала основою вчення про аналогію), посилення на аналогію Потебня не дає [13: 352–353]. З погляду Соколова, це є істотним недоліком і свідчить про те, що Потебня не повною мірою враховував досягнення сучасної йому науки [13: 353].

Однак з таким поясненням погодитися важко. На думку Л. А. Булаховського, Потебня не звертався до чинника аналогії тому, що він не приймав “механічних або механізуючих живий процес схем”, тобто вважав пояснення за аналогією механістичними [3: 43].

Отже, подана Соколовим оцінка поглядів Потебні на генетичні зв'язки мов, фонетичні закони й аналогію є однобічною та спрощеною.

Історико-фонетичні дослідження Потебні дійсно, за словами Соколова, “не удостоювалися належної оцінки” сучасників; але з наведених фактів випливає, що це було наслідком не “швидкого старіння” загальних настанов і прийомів Потебні, а, навпаки, сміливого, по-справжньому новаторського розв'язання ним проблем історичної фонетики східнослов'янських мов (концепція “кількісних змін приголосних”). У самому судженні Соколова про брак “належної оцінки” історико-фонетичних студій Потебні в сучасній йому лінгвістиці внаслідок “швидкого старіння” є протиріччя. Соколов стверджує: їх оцінювали нижче, ніж вони на те заслуговували; а це зовсім не узгоджується з його ж тезою про “швидке старіння”.

Не можна не прийняти твердження Соколова про поєднання в студіях Потебні старого і нового (без наступності неможливий розвиток будь-якої науки), проте вживання Соколовим таких слів, як *суміш* і *рутина*, свідчить, безсумнівно, про упередженість рецензента.

Отже, загальна оцінка Соколова, його спроба протиставити методологічні позиції Потебні та вчених Московської школи є неправомірними.

З нашого погляду, однобічно критичний характер оцінок Соколова зумовлений тим, що до історико-фонетичної спадщини Потебні він підходив не як історіограф мовознавства, а з погляду так званої “асиміляції минулого”; такий підхід неповною мірою враховує принцип історизму у висвітленні наукових надбань лінгвістів минулого й не забезпечує об'єктивності й експланаторності пояснень.

Важливо відзначити, що в примітці редакції “Известий Отделения русского языка и словесности” до рецензії Соколова підкреслено, що редакція “не може погодитися з даною ним тут оцінкою і не вважає справедливим *суворий вирок* (виділено нами. — В. Г.) Соколова” [13: 347].

Висловимо припущення: примітку написав О. О. Шахматов, який у цей час редагував “Известия Отделения русского языка и словесности”. Відомо, що Шахматов добре опрацював студії Потебні ще під час навчання в гімназії. Він глибоко — на все своє творче життя — за своєю низку думок Потебні, зокрема твердження про різний час застосування редукованих на східнослов'янському терені [16: 36]. Високу оцінку історико-фонетичної спадщини фундатора Харківської школи можна знайти в ряді праць Шахматова. Ці та інші факти ставлення

Шахматова до наукової творчості Потебні [16: 36–44] необхідно враховувати в розв'язанні проблеми наступності розвитку українського і російського порівняльно-історичного мовознавства.

Висновки. Проведене дослідження дозволяє зробити такі висновки: 1. Подана Соколовим оцінка поглядів Потебні на генетичні зв'язки мов, фонетичний закон і аналогію є односторонньою та спрощеною. 2. Взаємозв'язки слов'янських мов висвітлено в працях Потебні з позицій порівняльно-історичного методу. 3. Потебня розглядав взаємопов'язані фонетичні закони, що в його трактуванні постають як точні, поширюються не тільки на окремі звуки, а й на їхні ознаки. 4. Односторонньо критичний характер оцінок Соколова зумовлений тим, що до історико-фонетичної спадщини Потебні він підходив не як історіограф мовознавства, а з погляду “асиміляції минулого”. 5. Висунуті Соколовим тези не відбивали позиції інших представників Московської лінгвістичної школи.

Перспективи подальших досліджень ми вбачаємо в поглибленому вивченні наукової спадщини Потебні та інших представників Харківської лінгвістичної школи в контексті мовознавства XIX — початку XXI ст.

ПОСИЛАННЯ ТА ПРИМІТКИ

1. Белоруссов И. М. Синтаксис русского языка в исследованиях А. А. Потебни. Орел, 1902. 258, XII с.
2. Березин Ф. М. Русское языкознание конца XIX — начала XX в. / отв. ред. Ф. П. Филин. М. : Наука, 1976. 366 с.
3. Булаховский Л. А. Потебня-лингвист. Уч. зап. Моск. ун-та. 1946. Вып. 107, т. 3, кн. 2. С. 36–62.
4. Глушенко В. А. Методологія досліджень О. О. Потебні в інтерпретації М. М. Соколова. *Наукові праці* : науково-методичний журнал. Т. 221, вип. 209. Філологія. Мовознавство. Миколаїв : Вид-во ЧДУ ім. Петра Могили, 2014. С. 16–19.
5. Глушенко В. А. Принципи порівняльно-історичного дослідження в українському і російському мовознавстві (70-ті рр. XIX ст. — 20-ті рр. XX ст.) / НАН України, Ін-т мовознавства ім. О. О. Потебні ; відп. ред. О. Б. Ткаченко. Донецьк, 1998. 222 с.
6. Глушенко В. А. Систематизація історико-фонетичного матеріалу в студіях О. О. Потебні. *О. О. Потебня й актуальні питання мови та культури* : зб. наук. праць / відп. ред. В. Ю. Франчук. К. : Видавничий дім Дмитра Бураго, 2004. С. 173–180.
7. Житецкий П. И. Очерк звуковой истории малорусского наречия. К., 1876. IV, 376 с.
8. Колесов В. В. Сравнительно-исторический метод в трудах А. А. Потебни. *Наукова спадщина О. О. Потебні і сучасна філологія. До 150-річчя з дня народження О. О. Потебні* : зб. наук. праць / відп. ред. В. Ю. Франчук. К. : Наук. думка, 1985. С. 25–39.

9. Колосов М. А. Обзор звуковых и формальных особенностей народного русского языка. Варшава, 1878. X, 270 с.
10. Колосов М. А. Очерк истории звуков и форм русского языка с XI по XVI столетие. Варшава, 1872. 192 с.
11. Потебня А. А. Два исследования о звуках русского языка: I. О полногласии; II. О звуковых особенностях русских наречий. — Воронеж, 1866. — 156, III с.
12. Потебня А. А. К истории звуков русского языка : этимологические и другие заметки. Варшава, 1880. Ч. 2. II, 31, 70, 25 с.
13. Соколов Н. Н. [Рец. :] Синтаксис русского языка в исследованиях Потебни : изложил И. Белоруссов. Орел, 1902. *Изв. Отд-ния рус. яз. и словесности*. 1903. Т. 8, кн. 2. С. 347–366.
14. Фасмер М. Этимологический словарь русского языка : в 4 т. Изд. 2-е. М. : Прогресс, 1986. Т. 2. 672 с.
15. Фортунатов Ф. Ф. Русский филологический вестник. 1879 г. № 1-й ([Рец. :] Потебня А. А. Этимологические заметки. Начальные сочетания *лыт-, рыт-, лут-, рут-* = основным **ал, *ар*. *Критическое обозрение*. 1879. № 7. С. 33–35.
16. Франчук В. Ю. О. О. Шахматов і наукова спадщина О. О. Потебні. *Мовознавство*. 1974. № 3. С. 36–44.
17. Франчук В. Ю. Олександр Опанасович Потебня. К. : Наук. думка, 1975. 92 с.

К ВОПРОСУ О МЕТОДОЛОГИИ ИССЛЕДОВАНИЙ А. А. ПОТЕБНИ

*Глушенко Владимир Андреевич*¹

Государственное высшее учебное заведение
“Донбасский государственный педагогический университет”

Главной целью представленной статьи является анализ методологических выводов Н. Н. Соколова о научном наследии А. А. Потебни с точки зрения их объективности и справедливости, а именно в какой степени в них отражены реальные достижения и недостатки историко-фонетических работ А. А. Потебни. В задачи исследования входило раскрыть содержание утверждений Н. Н. Соколова, связанных с интерпретацией взглядов А. А. Потебни на генетические связи языков, фонетические законы и аналогии. Также была предпринята попытка дать оценку трактовкам Н. Н. Соколова с позиций современной методологии, лингвистической историографии и компаративистики.

На наш взгляд, представленная Н. Н. Соколовым оценка взглядов А. А. Потебни на генетические связи языков, фонетические законы и

¹ Доктор филологических наук, профессор, заведующий кафедрой германской и славянской филологии Государственного высшего учебного заведения “Донбасский государственный педагогический университет”

аналогію являється односторонній і упрощеною. По результатам дослідження було встановлено, що взаємозв'язки східнослов'янських і старослов'янського мови освічені в роботах А. А. Потебні з позицій історично-сравнительного методу. А. А. Потебня розглядав взаємозв'язані фонетичні закони, які в його трактуванні виступають як точні, поширюються не тільки на окремі звуки, а і на їх ознаки (концепція “кількісних змінень согласных”). Односторонній критичний характер оцінок Н. Н. Соколова обумовлений тим, що к історично-фонетичному наслідку А. А. Потебні він підходив не як історіограф мовознавства, а з точки зору “асиміляції минулого”. Висунуті Н. Н. Соколовим тези не відображали позиції інших представителів Московської лінгвістичної школи.

Перспективи подальших досліджень представляються в углиболеному вивченні наукового наслідку А. А. Потебні і інших представителів Харківської лінгвістичної школи в контексті мовознавства ХІХ ст. — початку ХХІ ст.

Ключові слова: історико-фонетичні дослідження, генетичні зв'язки мов, фонетичний закон, аналогія.

ON THE ISSUE OF THE METHODOLOGY OF O. O. POTEBNIA'S RESEARCHES

*Volodymyr Glushchenko*¹

State Institution “Donbass State Pedagogical University”

The main goal of the presented article is the analysis of M. M. Sokolov's methodological conclusions about O. O. Potebnia's scientific legacy from the point of view of their objectivity and faithfulness, particularly, to what extent the true achievements and drawbacks of O. O. Potebnia's historic and phonetic works have been rendered. The tasks of the research included the following: to explain the meaning of M. M. Sokolov's statements concerning the interpretation of O. O. Potebnia's views on the genetic ties between languages, the phonetic laws and analogy. There has been also made an attempt to assess M. M. Sokolov's definitions from the point of view of modern methodology, linguistic historiography and comparative linguistics.

In our opinion, the suggested by M. M. Sokolov critical review of O. O. Potebnia's views on the genetic ties between the languages, the phonetic laws and analogy is one-sided and simplified. The findings of the research have proved that the interconnection between the East-Slavic and Old Slavonic languages was described in O. O. Potebnia's works from the point of view of the comparative

historic method. O. O. Potebnia studied the interconnected phonetic laws which in his interpretation were postulated as exact, true not only for separate sounds but also their features (the conception of the “qualitative consonant shifts”). The critical review of M. M. Sokolov's judgments was predetermined by the fact that the scholar treated O. O. Potebnia's historic and phonetic legacy not from the point of view of historical linguistics but according to “the assimilation of the past”. The theses postulated by M. M. Sokolov didn't reflect the views of other representatives of Moscow linguistic school.

The perspective of the further research is seen in the more detailed study of O. O. Potebnia's scientific legacy as well as views of other representatives of Kharkiv linguistic school in the context of the linguistics of ХІХ cent. — early ХХІ cent.

Keywords: historic and phonetic works, genetic ties between languages, phonetic law, analogy.

REFERENCES

1. Belorussov I. M. Sintaksis russkogo yazyka v issledovaniyah A. A. Potebni. Orel, 1902. 258, III s.
2. Berezin F. M. Russkoe yazykoznanie konca ХІХ — nachala ХХ v. / otv. red. F. P. Filin. M. : Nauka, 1976. 366 c.
3. Bulahovskij L. A. Potebnya-lingvist. Uch. zap. Mosk. un-ta. 1946. Vyp. 107. T. 3. Kn. 2. S. 36–62.
4. Glushchenko V. A. Metodologiya doslidzhen' O. O. Potebni v interpretacii M. M. Sokolova. Naukovi praci : naukovo-metodichnij zhurnal. T. 221. Vip. 209. Filologiya. Movoznavstvo. Mikolaiv : Vid-vo CHDU im. Petra Mogili, 2014. S. 16–19.
5. Glushchenko V. A. Principi porivnyal'no-istorichnogo doslidzhennya v ukrains'komu i rosijs'komu movoznavstvi (70-i rr. HHH st. — 20-i rr. HKH st.) / NAN Ukraini, In-t movoznavstva im. O. O. Potebni ; vidp. red. O. B. Tkachenko. Donec'k, 1998. 222 s.
6. Glushchenko V. A. Sistematizaciya istoriko-fonetichnogo materialu v studiyah O. O. Potebni. O. O. Potebnya j aktual'ni pitannya movi ta kul'turi : zb. nauk. prac' / vidp. red. V. YU. Franchuk. K. : Vidavnicij dim Dmitra Burago, 2004. S. 173–180.
7. ZHiteckij P. I. Oчерк звуковой истории малорусского наречия. K., 1876. IV, 376 s.
8. Kolesov V. V. Sravnitel'no-istoricheskij metod v trudah A. A. Potebni. Naukova spadshchyna O. O. Potebni i suchasna filologiya. Do 150-richchya z dnya narodzhennya O. O. Potebni : zb. nauk. prac' / vidp. red. V. YU. Franchuk. K. : Nauk. dumka, 1985. S. 25–39.
9. Kolosov M. A. Obzor zvukovyh i formal'nyh osobennostej narodnogo russkogo yazyka / M. A. Kolosov. Varshava, 1878. X, 270 s.
10. Kolosov M. A. Oчерк истории звуков i form russkogo yazyka s XI po XVI stoletie / M. A. Kolosov. Varshava, 1872. 192 s.
11. Potebnya A. A. Dva issledovaniya o zvukah russkogo yazyka: I. O polnoglasii, II. O zvukovyh osobennostyah russkih narechij. — Voronezh, 1866. — 156, III s.
12. Potebnya A. A. K istorii zvukov russkogo yazyka : etimologicheskie i drugie zametki. Varshava, 1880. CH. 2. II, 31, 70, 25 s.

¹ Doctor of philological sciences, professor, Head of the Department of Germanic and Slavic Philology at the State Institution “Donbass State Pedagogical University”

13. Sokolov N. N. [Rec. :] Sintaksis russkogo yazyka v issledovaniyah Potebni : izlozhit I. Belorussov. Orel, 1902. Izv. Otd-niya rus. yaz. i slovesnosti. 1903. T. 8. Kn. 2. S. 347–366.
14. Fasmer M. Etimologicheskij slovar' russkogo yazyka : v 4-h t. Izd. 2-e. M. : Progress, 1986. T. 2. 672 s.
15. Fortunatov F. F. Russkij filologicheskij vestnik. 1879 g. № 1-j ([Rec. :] Potebnya A. A. Etimologicheskie zametki. Nachal'nye sochetaniya ly-, ry-, lu-, ru- = osnovnym *al, *ar). Kriticheskoe obozrenie. 1879. № 7. S. 33–35.
16. Franchuk V. YU. O. O. SHahmatov i naukova spadshchina O. O. Potebni. Movoznavstvo. 1974. № 3. S. 36–44.
17. Franchuk V. YU. Oleksandr Opanasovich Potebnya. K. : Nauk. dumka, 1975. 92 s.

Стаття надійшла до редакції 11.03.2019

UDK 81'253

ÜBERSETZUNG ALS MENTALE INTERPRETATIONSAKTIVITÄT IN LINGUISTIK UND LITERATURWISSENSCHAFT

*Svitlana Gruschko*¹

Südkrainische Nationale Pädagogische
Uschinskij-Universität Odessa, Ukraine
E-mail: svetagrushko64@gmail.com
ORCID ID <https://orcid.org/0000-0001-9940-7780>

У статті феномен перекладу розглядається як ментальна інтерпретаційна діяльність не тільки у площині лінгвістики, але й у літературознавстві. Літературний твір і його переклад — найбільш яскравий провідник ментальних і культурних особливостей народу, приклад міжкультурної комунікації.

Адекватне сприйняття іншомовної культури залежить від загального фонду знань комунікантів. Ядром такого фонду знань завжди є національна мова, а переклад, як вид посередництва, виступає засобом міжмовної і міжкультурної комунікації. При засвоєнні чужої мови, людина через посередництво літературного тексту знайомиться з новим для неї світом і культурою.

Переклад художніх творів передбачає мовленнєву творчість перекладача, який виступає як своєрідний “соавтор” літературного твору. Перекладацька діяльність — це результат творчості перекладача і вид мовленнєвої діяльності: одиниці мови обираються перекладачем у залежності від мовних одиниць, які використовуються в оригіналі тексту. Такій підхід актуалізував дослідження у лінгвістиці реальних перекладацьких фактів: співвідношення мовних і мовленнєвих одиниць, установлених у перекладі (наприклад, переклад-переказ придуманих письменником слів або відтворення мовних особливостей персонажів).

Сам процес художнього перекладу необхідно розглядати у площині діалогу культур. Цей діалог відбувається в рамках несівпадаючих національних стереотипів мислення і комунікативної поведінки, що впливає на взаєморозуміння між сторонами спілкування за допомогою посередництва

¹ Dr. phil., Dozentin. Südkrainische Nationale Pädagogische Uschinskij-Universität Odessa, Ukraine